

Gabriel Zaid

Toliko knjig! (2)

Knjige in pogovor

Po zaslugi knjig vemo, da jim Sokrat ni zaupal. Primerjal jih je s pogovorom in bil prepričan, da zaostajajo za njim. Fajdrosu je povedal, da je pisanje, ki oponaša govor, morda videti kot pripomoček spomina, znanja in domišljije, navsezadnje pa prej škoduje kot koristi. Ljudje se zanašajo nanj in ne razvijajo svojega spomina, znanja ali domišljije. Še huje, počasi verjamejo, da kaj znajo, ker posedujejo knjige.

Pogovor je odvisen od tistih, ki sodelujejo v njem: od tega, kdo so, kaj znajo, kaj jih zanima, kaj so ravnokar povedali. Knjige pa so v nasprotju z njim brezбриžni samogovori: ne menijo se za okoliščine, v katerih jih beremo. Vedno znova ponavljajo eno in isto, ne da bi se ozirale na bralca. Ne zmenijo se za njegova vprašanja ali odgovore.

Piščeve ideje tepe enaka usoda, ker so žrtev nerazumevanja in ločene od ustvarjalca, ki ni navzoč, da bi jih pojasnjeval ali branil.

Knjige so žetev, ne ustvarjalni proces. Po drugi strani pa ideje, posejane v pogovoru, kalijo in ustvarjajo nove ideje.

Naj povzamemo: inteligenca, izkušnje in ustvarjalno življenje se razvijajo in množijo v živem govoru, ne v mrtvih črkah.

Ta trditev je tudi kritika napredka, ki sega v prazgodovino. V njej je odpor do ognja na ognjišču in gojenih rastlin na vrtu; nasprotovanja naravnega umetnemu, presnega kuhanemu, živega mrtvemu. Ironija usode je, da te ideje prihajajo do nas s pomočjo posrednika, ki ga zavračajo. Sokrat, zvest svojemu prepričanju, jih ni zapisal. Mogoče se jih je Fajdros naučil na pamet – sokratično – in jih ponavljal v pogovorih z drugimi ljudmi, medtem ko pa je Platon vneto poslušal. Mogoče je za trenutek podvomil tudi Platon, ko se je zavedel nesmiselnosti tega, da bi si zapisoval tisto, kar sliši. Srečo imamo, ker se je odločil za zapisovanje: bil je hkrati sokratik in protisokratik. V knjigah je oživil dialoge, v katerih so še zdaj izraženi dvomi o našem današnjem življenju s knjigami.

Enaka vprašanja si tisočletja pozneje postavljamo o pisani besedi, filmu, glasbi, televiziji, računalnikih. Glasbeniki, na primer, nam očitajo, ker poslušamo glasbo iz ozadja, medtem ko se ukvarjamo z drugimi opravili.

Resnično glasbeno dejanje, sokratično dejanje, bi bilo, če bi se srečevali s prijatelji, da bi igrali, improvizirali jazzovski dialog, odvisen od tistih, ki bi igrali, od razpoloženja, navdiha ...

A kdo bi se dvesto let po Mozartovi smrti pritoževal, če bi mu nekdo podaril zbirko zgoščenk z vsemi njegovimi skladbami? Kdo bi tarnal nad tem, da je lastnik celotne zbirke Platonovih del? Danes ni težko kupiti takih zakladov po cenah, ki so sicer videti pretirane, v resnici pa so zanemarljivo nizke. Kar primerjajte jih s ceno katedrale ali ene same Van Goghove slike. Ali pa s ceno tega, da bi sedli in pozorno prebrali vse Platonove dialoge ali poslušali vso Mozartovo glasbo.

Danes je lažje kupiti zaklade kot jim posvetiti toliko časa, kot si ga zaslužijo. In zato nas Sokratove trditve obremenjujejo, na knjižni polici čakajo, da jih bomo opazili, in Mozartove teme prihajajo in odhajajo kot fanfare, kot piš vetra v drevesnih krošnjah, ki izgine in se izgubi ali pa se na lepem prikaže in nas ponese s seboj.

Sodobna produktivnost niža ceno mehanične reprodukcije in viša ceno sokratične. Razumniški pogovori, kakršne sta imela Sokrat in Fajdros, ko sta se srečala na ulici, začela razpravljati o domiselnem Liziasovem odlomku o ljubezni in potem odšla na sprehod v okolico Aten, da bi se pogovorila o njegovem pomenu, so mogoči le v nerazvitem svetu, kjer je produktivnost nizka in imajo ljudje veliko prostega časa. V sodobnem svetu, kjer se vsi vozijo z avtomobili in si vzamejo le toliko časa, da pridejo tja, kamor so namenjeni, se Sokrat in Fajdros nikdar ne bi srečala. In če bi se po kakšnem neverjetnem naključju le sešla, bi težko našla kraj, kjer bi se ustavila, da ne omenjamo prostega časa. Težko bi pričakovali, da bi kot dva brezdelneža odpovedala vse svoje načrte le zato, da bi se pogovarjala.

Ko smo morali izbrati med časom in predmeti, smo se odločili za predmete. Danes je razkošje brati tisto, kar je rekel Sokrat, pa ne zato, ker so knjige drage, temveč, ker imamo premalo časa. Pameten pogovor in lagodno razmišljanje danes staneta neizmerno več kot kopičenje kulturnih zakladov. Imamo več knjig, kot jih sploh lahko preberemo. Znanje, zbrano v naši tiskani kulturi, neskončno presega Sokratovo učenost. V raziskavi o današnjih bralnih navadah bi Sokrat nizko kotiral. Njegova pičila izobrazba in odsotnost akademskih naslovov, znanja tujih jezikov, *curriculum vitae* in objavljenih del bi mu preprečili sodelovanje v razpisih za pomembne položaje v kulturni birokraciji, kar bi potrdilo njegovo kritiko pisane besede: mehanično posnemanje in priporočila o učenosti imajo zdaj večjo težo kot samo znanje.

Ni pa nujno, da pisana beseda, ta suha luščina govora, zamenja pogovor. Lahko ga okrepi ali pognoji. Mrtva snov lahko zaduši življenje ali pa ga

nahrani, ga ubije ali mu da moč. Pomembno je, da ne pozabimo, kaj je pomembnejše. Če ves čas mislimo na to, lahko sprejmemo Sokratovo kritiko in vendar zagovarjamo knjigo:

Prav imaš – če nas knjige ne spodbujajo, da živimo kar najbolj polno, so mrtve. Prav imaš – kadar stojimo pred čudežnim navdihom življenja, bi bilo nesmiselno, da bi nam bile knjige ljubše. Nimamo več brezdelnih, prostih popoldnevov v Atenah. In privid življenjskega navdiha v pomembnih knjigah je videti več kot le privid: je kot življenje, kot prikrit navdih, ki čaka, da ga kdo priklič. Mrtvo besedilo Platonovih *Dialogov* ohranja klice tvoje nalezljive svobode.

Tako v starih kot v novih nerazvitih svetovih ni nikdar manjkalo mecenov: ljudi, ki so znali uporabiti svoje govorniške spretnosti, da so spodbudili nastanek oaz v kulturni puščavi. Sokratovo poučevanje – v obliki javnih razprav, misijonarskih pridig, pouka podeželskih učiteljev, salonov velikih razpravljalcev – se lahko iskrijo v vsej skupnosti, dvigajo kakovost krajevnega življenja in sproščajo tamkajšnje ustvarjalne zmožnosti. Tisočletja po nastanku pisave in stoletja po iznajdbi tiska pa ni nujno, da bi bila ta spodbuda izključno ustna.

Negibnost tiskane besede ni pomanjkljivost tiska, temveč pomanjkljivost življenja. Veliko mrtvega besedila najdemo v pogovorih, na univerzi, v pridigah, govorih, v besedah in dejanjih vsakdanjega življenja. Samo pomislite na srednjeveški scenosled, ki se je ohranil do današnjega dne: učitelj v razredu bere svoje predavanje in učenci si delajo zapiske. Kakšna je tu učiteljeva vloga? Ne sokratična vloga duhovne babice, ki vodi um svojih sobesednikov v svet, temveč vloga gramofonske igle, ki sledi pisani besedi. Danes, ko nam preobilica prebivalcev, preveč teoretiziranja in previsoka cena osebne pozornosti onemogočajo, da bi v vsakem šolskem razredu imeli kakega Sokrata, se upravičeno vprašamo, na kateri ravni razred ni več zastarel stroj v primerjavi z drugimi oblikami poučevanja in navdiha, na primer s knjižnicami?

Kultura je pogovor. Pisanje, branje, urejanje, tiskanje, prodajanje, katalogiziranje, ocenjevanje so lahko gorivo za pogovor, metode, s katerimi poskrbimo, da ostane živ. Lahko bi celo rekli, da natis knjige pomeni, da jo postavimo v središče pogovora; da je odprtje založbe, knjigarne ali knjižnice začetek pogovora – pogovora, ki se rodi, kot je tudi prav, iz zamejene razprave, nato pa se odpre, kot je tudi prav, vsem krajem in časom.

Kultura v antropološkem pomenu besede, kot "način življenja", se kaže in množi v živo, vendar je tudi zbirka del, orodij, simbolov in predstav, ki so ali pa niso mrtvo besedilo. To velja tudi za kulturo v omejenem pomenu "kulturnih dejavnosti". Pri kulturi je v obeh pomenih važno, kako živa je,

koliko ton mrtve proze si lahko lasti. Sokratične zahteve po družabni kulturi (kot bi jo imenoval Ivan Iljič) je mogoče uresničiti – ali pa ne – na agori ali v knjigah, v šolskem razredu ali v knjižnici, v bifeju ali knjigarni; z novejšo ali srednjeveško tehnologijo ter v bogatih ali revnih skupnostih. Premoč nekaterih kultur ali kulturnih posrednikov nad drugimi, kadar obstaja, je v živosti ali ravni živosti, ki jo ustvarjajo, vendar lahko to le občutimo, ne moremo pa je statistično izmeriti. Dokazila in statistike niso primerne metode.

Dolgčas je zanikanje kulture. Kultura je pogovor, živost, navdih. Pri zavze-manju za knjige, ki so za nas pomembne, se ne smemo omejiti na povečanje prodaje, naklado, število objavljenih naslovov, novice, kulturne dogodke, delovna mesta, stroške in vse druge merljive postavke. Pomembna je ustvarjalna sila, ki jo občutimo, če je že ne moremo meriti; pove nam, kdaj gremo v pravo smer, čeprav ni ustaljenih pravil, po katerih bi to spodbujali.

Nekaj primerov:

- Dveletna deklica sedi poleg staršev za mizo pri večerji; starši se z gosti pogovarjajo v jeziku, ki ga ni še nikoli slišala. Deklica na vsem lepem začne čebljati, kot bi govorila tisti jezik. Želi sodelovati v pogovoru in prepričana je, da to zmore. Deklica po svoje podoživlja avanturo iz časa, ko se je učila govoriti. In če bi živela v deželi prijateljev, ki so na obisku, bi gotovo osvojila tudi njihov jezik, tako kot se ljudje naučijo plavati: skočijo v vodo. Paul Goodman, pisec dela *Kako odrasteš v bedaka*, je opazoval to željo po sporazumevanju in prepričan je bil, da bi se otroci lahko spontano naučili brati; težave povzroča šola, ki v njih zatre željo po tem. S sokratsko učiteljsko porogljivostjo je rekel: Če bi otroci hodili v šolo od dneva, ko so se rodili, da bi se naučili govoriti, odrasli tega največkrat ne bi znali ali pa bi jecljali.

- Nekdo se je pogovoru pridružil pozneje in je prepričan, da mu ne zmore slediti, temveč se mora najprej bolje poučiti: kot da bi bilo znanje kaj drugega kot pogovor, kot da bi ga morali prej pridobiti drugje. Prijatelji mu priporočijo, naj gre na tečaj, ki ga dolgočasi; naj se uči iz priročnikov, ki ga dolgočasijo; naj bere klasike, ki ga prav tako dolgočasijo. Najbolje bi bilo, če bi mu priporočili večje zaupanje v željo po pogovarjanju; če ga zanima nekaj, česar ne razume, bi mu morali reči, naj dobro posluša, postavlja vprašanja, razmišlja, preverja v slovarjih, priročnikih, pri klasikih, vse to pa le zaradi svoje želje po sodelovanju v pogovoru. Nobenega smisla nima priporočati, naj se poskusi naučiti slovar od začetka do konca, sistematično, od A do Ž. Slovar, tako kot vsi učni načrti, je smiseln kot pripomoček pri pogovoru, ne sam po sebi. Če pa preveri besedo v njem in najde druge, ki ga zanimajo, ali če pri branju klasikov ugotovi, da ga zanima še kaj drugega kot tisto, kar

bere, mora seveda dovoliti, da ga radovednost, presenečenje, osuplost, užitek ženejo naprej. Želja po sodelovanju v pogovoru, ki ga ne razumete, je zdrava, ne pa znamenje pomanjkljivega znanja. Disciplina je koristna v službi želje. Brez želje kultura ne more živeti.

- Mlad pisatelj sanja o tem, da bi pisal romane, vendar čuti, da še ni pripravljen. Svetujejo mu, naj bere dela velikih romanopiscev, in to v izvirniku. Navduši se nad Dostojevskim in čez dvajset let, namesto da bi bil romanopisec, postane prevajalec iz ruščine. Ali pa mu svetujejo, naj doktorira iz književnosti, se specializira za teorijo romana, čez dvajset let pa ni romanopisec, temveč profesor semiotike. V resnici bi mu morali reči naslednje: Katerega romana, ki si ga bral, nisi mogel odložiti? Še naprej beri take knjige, oglej si tudi nekatere druge, ki te bodo morda zanimale. Kaj te je najbolj zanimalo, da bi napisal? Še naprej piši taka besedila in ko boš pisal – ne prej –, preštudiraj umetnost pisanja od zunaj, ob branju te ali one knjige. Ne zakoplji se v zgodovino ali teorijo romana, ne da bi prej podlegel čaru leposlovja, ne da bi te prej prevzelo ustvarjalno vznemirjenje romanov.

- Vnuki nekega pozabljenega pisatelja imajo dovolj denarja, da objavijo spominsko izdajo vseh njegovih del. Spoštovanje do prednikov lahko koristi kulturi, zlasti kadar zagotovi skrb za arhive, predmete, izdaje in neštete druge reči, ki bi se lahko poškodovale ali izgubile. Še bolj koristno je, kadar to olajša raziskave s primerno ali vsaj skrbno razvrstitvijo, razlagami, kazali in kritičnimi izdajami. Vendar so spomeniki namenjeni proslavam, ne pogovoru. Če želimo pozabljenega avtorja vključiti v pogovor, moramo biti seznanjeni z njegovim potekom, oceniti, kdaj naj se vklopimo in s čim; s katero temo, v katerem času in prostoru naj prepustimo glas pozabljenemu pisatelju; izbrati moramo primerno besedilo, če želimo, da bodo ljudje spregovorili o njem. Potem ko je v revijah ali časopisih objavljenih nekaj njegovih pesmi, novel ali esejev, mora založba (taka, ki vodi primeren pogovor) izbrati eno njegovih knjig za objavo. In tako naprej, drugo za drugo, kot če bi bil pisatelj še živ, med posameznimi knjigami pa mora miniti leto ali dve. Tako so pisatelji iz drugih časovnih obdobj ali sodobni pisci iz drugih držav zašli v sedanje pogovore, si priborili vstop s postopnim vključevanjem in upoštevanjem omejitev. Vsak pogovor ni nujno odprt ali pameten.

- Marsikateri avtor pošlje svoje pisanje založniku, ne da bi se prej pozanimal o značaju založbe in njenem programu. To je tako, kot da bi govoril in ne poslušal. Prijatelj, ki bi poznal trenutni "pogovor", bi temu avtorju lahko rekel: "Nobenega smisla nima, da tako besedilo pošlješ temu in temu založniku. Ali ne bereš tistega, kar objavlja? Tvoje delo ni primerno za nobenega od njegovih programov (ali časopisnih rubrik). Ravno kar je zavrnil ta ali oni imenitni

prevod. Zakaj? Ker ne objavlja prevodov. Ali nisi opazil? Tudi jaz ne, vendar sem to ugotovil, ko sem prelistal njegov katalog. Seveda lahko poskusiš pri založbi XYZ. Njihova uredniška politika je tako neizoblikovana, da v njej kar koli najde svoje mesto; zato pa se boš pogreznil v zmešnjavo vsega mogočega, ne pa vstopil v tekoči pogovor. Poiskati moraš založnika, ki sodeluje v živem pogovoru, ima dostop do bralcev, ki jim imaš po založnikovi presoji res kaj povedati. Ali pa moraš nekako sam začeti pogovor, dokler poslušalci, ki jih boš pritegnil, ne bodo privabili založnika.

- Juan José Arreola, človek, ki je veliko pripomogel k preporodu španske proze, in velik pedagog, privrženec sokratične tradicije poučevanja s pogovorom, je znal izkoristiti založbe tudi za preporod mehiške književnosti. Njegova legendarna nizko nakladna zbirka *Los Presentes* je pomagala izoblikovati živahen krog mladih pisateljev, ki so sprožili številne nove pobude. In to je dosegel z zelo majhno finančno podporo. Danes, ko imajo neštete ustanove stokrat več sredstev, je presenetljivo, kako malo knjig in kulturnih dejavnosti sploh pritegne pozornost. Zakaj je tako? Morda zato, ker se številni založniki ne zavedajo, da je prava umetnost založništva postaviti besedilo v središče pogovora; znati je treba prilivati olje na ogenj.

Arreola je skoval tudi naslednje založniško pravilo: vsi dobri založniki morajo imeti prostor za izjeme. A ne pozabite, izjeme so brez pomena, če je založnikova politika neizoblikovana. Izjeme so mogoče le, kadar pogovor teče organizirano, po določenih načelih. Le za dobro pripravljeno mizo vidimo, da eden od gostov ne sodi zraven in bi moral sedeti za neko drugo mizo. Splošno pravilo, da ne tiskamo književnih prevodov, je smešno, vendar oblikuje pogovor za določeno mizo. Brez te sovisnosti ne more biti dobrih založnikov, distributerjev, knjigarnarjev, knjižničarjev ali upravljavcev bralnih ali knjižnih klubov.

Kultura nas sili, da razmišljamo abstraktno, a rezultati niso vedno enakovredni velikemu naporu. Če kulturo razumemo kot pogovor, lahko natančno ocenimo, ugotovimo, kdo lahko komu pove kaj zanimivega ter kako, kdaj in kje naj te ljudi spravimo skupaj. Pomaga nam sprejeti, da je od vseh ljudi takih, ki bodo brali novo knjigo, na svetu tako malo, da bi teoretično lahko naredili seznam. Seveda bi bil seznam za vsako knjigo drugačen. V zelo redkih primerih bi bilo na njem na milijone imen, ki bi jih obvladali le računalniki velikih knjižnih klubov ali podjetij za neposredno prodajo. Največkrat pa je seznam - za vsak jezik - dolg nekaj tisoč imen; niti ne več deset tisoč. In le nekaj tisoč izvodov, ki jih preberejo pravi ljudje, zadostuje, da se spremenijo potek pogovora, meje književnosti in našega intelektualnega življenja. Kakšen smisel ima torej objavljati neskončno število knjig, ki se

nazadnje izgubijo v kaosu? Svet knjige z redkimi izjemami ni povezan z velikanskimi in razvejanimi trgi, temveč je odvisen od redkih odjemalcev, specializiranih okolij in članov posameznih klubov navdušencev. Vsak založnik, knjigotržec in knjižničar, žal, ne razume pomena oblikovanja takih klubov; ne vidi pomena seznamov možnih bralcev; spodbujanja in omogočanja neposrednega stika, upoštevanja okusov in mnenj sodelujočih, organiziranja jasnih in živih pogovorov. Uspeh, ki so ga imele številne majhne in srednje velike založbe s tako taktiko, dokazuje, da je organiziranje sveta knjig podobno organiziranju pogovora.

Dragi Sokrat, Fajdros je imel prav, ko je omenil tvoj posebni dar za izmišljevanje egipčanskih zgodb o izvoru pisanja. Vendar nam tvoja kritičnost pomaga razumeti pravo vlogo knjig, ki so le nadaljevanje našega pogovora z drugimi sredstvi.

Kultura in trgovina

Radi bi verjeli, da kultura in trgovina nimata nič skupnega; da kultura kroži in nastaja nekomercialno, podobno kot vse kultno in okultno; da je kot posvetilni napitek za izbrance; da nastaja postopoma, obvladano in z jamstvom oblasti.

Zaradi sodobne odprtosti za ljudske kulture je slika bolj zapletena, vendar nespremenjena. Čeprav vsi zelo drzno zatrjujejo, da so te druge kulture enakovredne naši, se ločenost ohranja zaradi dejstva, da so "druge"; ko prenehajo biti "druge", pa so "skomercializirane". Kultura je drugost, ki si jo lastijo "kulturni" ljudje in skupine zagovornikov ljudskosti, ki so še vedno na robu kulturne metropole. Siva območja – radijske pesmi, limonade in celo folklorne predstave – so komercialna produkcija, ne kultura.

Nekateri po vsem tem sklepajo, da je trgovina nekaj umazanega ali pa vsaj ne pretirano plemenitega. Odbija jih na primer to, da trgovino povezujemo z božanskostjo. Kaj pa Hermes, bog trgovine, cest in komunikacije, ki si je izmislil liro, pomemben lik v alkimističnih letopisih? Beseda "trgovina" je imela nekoč neekonomski pomen in ga ima še vedno. Slovar stare angleščine za tak pomen – "občevanje ali razgovor z Bogom, duhovi, strastmi, mislimi itn." – navaja Wordsworthove besede: "Vsak od nas se je pogreznil v občevanje s svojimi mislimi". Seveda je mislil na tišino in meditacijo, ne na trgovanje z idejami. Misli, ideje, znanje leta 1850 niso veljali za proizvode. Še leta 1962 je Fritz Machlup, ki je objavil delo *Proizvodnja in distribucija znanja v Združenih državah Amerike*, moral upravičiti nenavadni projekt merjenja

znanja v bruto nacionalnem dohodku. Ko je poskusil upoštevati vrednost knjig, medijev, izobraževanja, raziskovanja, informacijskih strojev in služb (leta 1958 od 23 do 32 odstotkov bruto nacionalnega dohodka, odvisno od metode merjenja) kot delež pri skupnem bruto nacionalnem dohodku, je moral pripisati dolarsko vrednost tistemu, kar je prej veljalo za neizmerljivo. Znanje je tisočletja veljalo za nekaj, kar prihaja z neba in ga prejmemo s posvetitvijo, "trgovanjem" zunaj trga. Prenašanje znanja "od ust do ušesa" je bilo v srednjeveških cehih, prostozidarskih družbah, zaprtih združenjih, ezoteričnih krogih nekaj običajnega, veljalo je celo za lepo vedenje.

Če rečemo, da si nekaj pridobil z materinim mlekom, to pomeni, da se je preneslo nate z naravno trgovino in ni bilo pridobljeno z denarjem ali šolanjem, kaj šele s samostojnim branjem. V skladu s to tradicijo je znanje, ki ga prodajajo ali oglašujejo, manjvredno, skomercializirano.

Bodite pozorni tudi na dvoumnost ali hinavščino, s katero je (javni, zunanji, komercialni) uspeh v kulturnih krogih nekaj zaželenega, pa tudi strah vzbujajočega, in pomen pridobivanja ugleda v majhni skupini ima prednost pred javnim. Če se ne menimo za javnost, navsezadnje zanikamo kulturo: ni komunikacije, je pa rešitev pred pogubno trgovino in uspehom, jamstvo čistosti. Komercialni uspeh je lahko prej škodljiv kot koristen, pelje k izgubi verodostojnosti v boljših krogih. Radi bi, da bi bile knjige demokratični predmeti, ki bi jih vsi brali, bile bi vsem dostopne, hkrati pa želimo, da bi bile še naprej posvečene.

Poleg vseh teh dvoumnosti je še ena, bolj temeljna – dvoumnost predmeta. Kultura seveda ni proizvod. Kaj pa so potem pomaranče, orhideje, ptice, sončni zahodi? Vse se lahko začne kot razkritje in se sprevrže v valuto, predmet, uporabno blago. Da bi se temu izognili, si izmislimo postopek overjanja, ki je prav tako dvoumen kot sam predmet. Beseda postane notarska pogodba; akademski naziv zagotavlja jamstvo; ustanova podeli legitimnost; žig strokovnjakov jo overi.

In v tem se skriva protislovje. Sodobna kultura se je rodila z revolucijo tiska. Zavrgla je tradicionalno meditacijo, bujno se razrašča na posameznikovem razodetju: branje predmeta bralcu razkrije njegov pomen. Stanje, ki ga imenujemo "kulturno", pa še vedno pomeni nekaj povsem drugega, odvisnega od postopka, ki ni povezan z branjem: od postopka napredovanja v neki ustanovi, ki blagoslavlja, overja in jamči. Resnično sodoben razvoj – samostojno branje in komercialno objavlanje – je zdaj videti manj kulturno kot posedovanje šolskega znanja, ki je bilo v srednjem veku še hierarhično. Ali obstaja tudi nekomercialna trgovina? Če verjamemo antropologom, je vedno obstajala. Trgovina se je začela kot dialog: plemenska izmenjava (pred

razvojem trgovine ali kupovanja in prodajanja) je bila izmenjava pogovora. In še zdaj je tako, kot je jasno razvidno iz vedenja domačinov, ki nočejo prodajati ljudem, ki jim ne ugajajo, ali takim, ki se nočejo pogajati ali barantati. V sebi ne vidijo prodajnih avtomatov; ne menjajo predmetov za denar, mehanično, temveč se ukvarjajo z dialogom. Če bi inženirji lahko razstavili prodajni avtomat, se vrnili k njegovemu davnemu antropološkemu izvoru in našli njegov prvotni načrt, bi odkrili čudežno reklo "dobro jutro". Tako je nekoč tekla tudi trgovina v samostanih in celo prodaja odpustkov, kar se nam mogoče zdi protislovno, ker razkriva dvoličnost vsega uporabnega blaga. Ali ni prodajanje rož nekaj takega kot čudež, milost ali potni list za nebesa? Ali ni tako, kot bi na večnost obesili listek s ceno? Zavest o tej dvoličnosti se je pojavila hkrati s komercialno kulturo, ki se je zgražala nad prodajo odpustkov, ni pa se mogla vrniti k fevdalni samozadostnosti.

Trgovino s knjigami in na splošno vso trgovino, ki se ima za nekaj vzvišenega nad trgovanjem (zadruga, komune, državne prodajalne), spodkopava slaba vest. Trgovina s knjigami izvira v templjih in se odmika od njih; nastajala je sočasno z revolucijo trgovine in bila predhodnica industrijske revolucije (knjiga je bila eden prvih rokodelskih izdelkov, ki so se z normiranjem pocenili); podpira samostojno razodetje, ki ga je zagovarjal protestantizem (ta je odpravil prodajo odpustkov, iz *Svetega pisma* pa napravil uspešnico), pa tudi francoska revolucija, za katero bi lahko rekli, da se je začela s prodajo enciklopedij (Robert Darnton: *Trgovina razsvetljenstva: Založniška zgodovina francoske Enciklopedije 1775-1800*).

Naloga za bralce: raziščite, zakaj so francoski enciklopedisti kot revolucionarji zagovarjali svobodno trgovino; in kako to, da so se svobodna kultura, svobodni poklici in tiskane knjige pojavili istočasno. Pomislite na razvoj kulturne revolucije od iznajdbe tiskarskega stroja do protestantizma in iz tega izvirajočo protirevolucijo, ki je uvedla nove oblike klerikalizma: strokovne šole, prostozidarstvo, komunistično partijo, zahtevo po izobraževanju v šolah, državno posredovanje, pritisk vplivnih birokracij (javnih, sindikalnih, akademskih in zasebnih) na svobodno življenje. V preziru do trgovine glejte nazadnjaški odpor do grozot svobode - protislovje komercialnega izvora sodobne kulture.

Vsa trgovina je pogovor: z drugimi besedami, to je kultura, ki ji nenehno grozi nevarnost, da se bo sprevrgla v nesmiselno blebetanje. Čisto v redu in prav je, če menimo, da knjige niso uporabno blago, temveč dialog in razkritje; namesto da nas to sili k zavračanju trgovine, pa bi nam moralo pokazati, da je navsezadnje vse le uporabno blago.

Prevedla Dušanka Zabukovec